

82. Orhan Pamuk'un "İstanbul-hatıralar ve şehir" adlı eserindeki giysi adlarının Türkçeden Fransızcaya çevirisinin kültürel öğeler bağlamında incelenmesi¹

Ece OKUR²

Yusuf POLAT³

APA: Okur, E. & Polat, Y. (2023). Orhan Pamuk'un "İstanbul-hatıralar ve şehir" adlı eserindeki giysi adlarının Türkçeden Fransızcaya çevirisinin kültürel öğeler bağlamında incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (34), 1366-1385. DOI: 10.29000/rumelide.1317417.

Öz

Çeviri farklı diller, toplumlar, kültürler ve uygarlıklar arasında alışverişi ve etkileşimi sağlayan önemli bir insan etkinliğidir. Bu alışveriş ve etkileşim beraberinde dilsel, kültürel, ideolojik ve toplumsal alışverişi ve etkileşimi getirdiği için çeviri sürecinde bu öğelerin korunması önem kazanmaktadır. Çevirmen bir iletişim uzmanı olarak çeviri yoluyla birbirlerine uzak dilleri, toplumları, kültürleri ve uygarlıkları ancak doğru çeviriler aracılığıyla yaklaştırabilir ve bu şekilde yerel ve evrensel kültüre katkıda bulunabilir. Bu düşünceden hareketle yürütülen bu çalışmada kültürel öğelerden biri olan giysi kavramı ile ilişkili söz varlığı ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı Nobel ödüllü Orhan Pamuk'un "İstanbul-Hatıralar ve Şehir" adlı eserindeki giysi adlarını ve bu adların "Istanbul-Souvenirs d'une ville" adlı çevirisindeki Fransızca çevirisinin karşılaştırmalı olarak incelenerek çevirmen kararlarına ve çeviri stratejilerine yönelik tespitlerde bulunmaktır. Çalışmanın kavramsal çerçevesini çeviri eylemi, çeviride kültürel öğeler, bu öğelerin sınıflandırılması ve bunların çevirisinde kullanılan çeviri stratejileri ile kültürel bir gösterge olan giysi kavramı oluşturmaktadır. Bu çerçevede veri tabanında yer alan 8 giysi adının Türkçeden Fransızcaya aktarımı sırasında çevirmenler tarafından başvuru alan çeviri stratejileri incelenmektedir. Söz konusu sözcüklerin çevirisinde kullanılan ve alanyazında yaygınlık kazanmış çeviri stratejileri karşılaştırmalı ve uygulamalı olarak ele alınırken çevirmen eğitimine yönelik katkılar yapılması hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: Orhan Pamuk, İstanbul-Hatıralar ve Şehir, çeviri stratejileri, kültür, giysi

The examination of the translation of the names of clothes in Orhan Pamuk's work titled "Istanbul-memories and the city" from Turkish to French in the context of culture-specific items

Abstract

Translation is an important human performance that enables exchange and interaction between different languages, societies, cultures and civilizations. Since this exchange and interaction bring linguistic, cultural, ideological and social exchange and interaction along with it, it gives importance to the preservation of these elements during translation. As a communication expert, a translator can bring distant languages, societies, cultures and civilizations closer to each other only through correct

¹ "İstanbul-Hatıralar ve Şehir" Adlı Eserdeki Kültürel Unsurların Genel Çeviri Stratejileri Açısından Çözümlemesi" adlı tezden üretilmiştir.

² YL Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransızca Mütercim ve Tercümanlık ABD (Kırıkkale, Türkiye), ecedastan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2989-9868 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 13.05.2023-kabul tarihi: 20.06.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1317417]

³ Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransızca Mütercim ve Tercümanlık ABD (Kırıkkale, Türkiye), yusufpolat@kku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9341-6643

translations and thus contributes to local and universal culture. In this study, which is carried out based on this idea, the existence of words associated with the concept of clothing, which is one of the culture-specific items, is discussed. The aim of the study is to make determinations about translator decisions and translation strategies by examining the names of clothes in Nobel Prize winner Orhan Pamuk's work titled "İstanbul-Memories and the City" and in its French translation "İstanbul-Souvenirs d'une ville". The theoretical framework of the study consists of the act of translation, the culture-specific items in translation, the classification of these items, the translation strategies used in their translation concept of clothing, which is a cultural indicator. In this context, the translation strategies used by the translators during the transfer of the names of 8 clothes in the database from Turkish to French are examined. While the translation strategies used in the translation of the mentioned words and which have become widespread in the literature, are discussed comparatively and practically, it is aimed to make contributions to translator education. As a matter of fact, it is empirically known that real examples compiled from practice are needed in the teaching of translation strategies in the process of translator education.

Keywords: Orhan Pamuk, İstanbul-Memories and the City, translation strategies, culture, clothes

1. Giriş

Çeviri işlemleri günümüzde bireyleri, toplumları ve kültürleri birbirine yaklaştıran ve aralarında iletişimi, alışverişi ve etkileşimi mümkün kılan vazgeçilmez bir etkinliktir. İnsanlık tarihi kadar eski bir etkinlik olarak çeviri etkinliği sayesinde toplumlar arasındaki iletişim giderek artmış ve çeviri işlemleri gelişerek bir bilim dalı haline almıştır (Tanrıku, 2017, s. 98). Kimi bilim insanları tarafından kısaca "diller ve kültürlerarası bir aktarım" (Boztaş, 1992, s. 56) olarak tanımlanan çeviri aracılığıyla, farklı dil ve kültürlerle sahip insanlar duygu ve düşüncelerini bir dilden başka bir dile aktarma fırsatı bulurlar. Bu nedenle çeviri insan yaşamında önemli bir rol oynar. Diller sesi, dış dünyayı ve kültürün taşıyıcısı olarak düşüncüyü farklı şekillerde kesitlere ayırdığı için çeviri sırasında kültürel öğelerin aktarımı ve korunması gerilim kaynağı olabilmektedir. Bu öğelerden biri olan giyim kuşam toplumsal ve kişisel değer yargılarının, ekonomik şartların, dini inançların etkisi ile değişip gelişmektedir. Bu çalışmanın temelini önemli bir kültür taşıyıcısı olan giysi sözcüğü oluşturmaktadır. Burada Orhan Pamuk'un "İstanbul – Hatıralar ve Şehir" adlı eserindeki giysi adlarının Fransızca çevirisi genel çeviri stratejileri açısından değerlendirilmekte ve giysi adlarının çevirisinde kullanılan yöntemler ve yapılan işlemler ele alınmaktadır.

Çalışmanın amacı kaynak metindeki giysi adlarının Fransızcaya aktarılma biçimlerini belirlemek ve çevirmenin çeviri edimini gerçekleştirirken başvurduğu çeviri stratejilerini incelemektir. Bu doğrultuda kaynak dildeki giysi adlarının erek dile aktarılırken kayıplara uğrayıp uğramadığının belirlenmesi araştırmanın diğer bir amacıdır. Elde edilen verilerden yola çıkılarak giysi adlarının özelinde kültürel öğelerin çevirisinde kullanılan stratejiler değerlendirilecektir.

Çalışmada "İstanbul-Hatıralar ve Şehir" Adlı Eserdeki Kültürel Unsurların Genel Çeviri Stratejileri Açısından Çözümlemesi adlı yüksek lisans tez çalışmamız için toplanan verilerin sınırlı bir bölümü kullanılmaktadır. Söz konusu tez için oluşturulan veri tabanı 110 kültürel unsur adı içermektedir. Bu öğelerden 8 giysi adı bu çalışma için seçilmiştir. Dolayısıyla çalışma sözcüğü edilen yapıt ve seçilen giysi sözcüğü ile sınırlıdır. Çalışmanın diğer bir sınırlılığı çevirinin yönüne ilişkin olup bu sözcüğünün Türkçeden Fransızcaya çevirisinde kullanılan stratejilere odaklanılmaktadır. Dolayısıyla, çeviri eleştirisi

amacı taşımayan betimsel çalışmada yukarıda sıralanan sınırlılıklar çerçevesinde yukarıda anılan eserdeki giysi adlarının hangi çeviri stratejileri kullanılarak çevrildiği sorusunun yanıtı aranmaktadır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Yıldırım ve Şimşek (2013, s. 45) nitel araştırmayı, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlamaktadır. Veri toplama tekniği olarak ise nitel araştırma tekniklerinden belge incelemesi kullanılmaktadır. Yıldırım ve Şimşek’e göre (2013, s. 189) belge incelemesi, “araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar”. Karasar (2009, s. 183) bu yöntem için belgesel tarama ifadesini kullanmakta ve “var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplama” şeklinde tanımlamaktadır. Bu çalışmada yukarıda tanımlanan yöntem çerçevesinde Orhan Pamuk’un 2003 yılında yayımlanan “İstanbul-Hatıralar ve Şehir” adlı kitabının 2016 yılına ait resimli 15. baskısından hareketle Savaş Demirel, Valérie Gay-Aksoy ve Jean-François Pérouse isimli çevirmenler tarafından 2007 yılında “Istanbul-Souvenirs d’une ville” adıyla Fransızcaya çevrilen belge incelemesinin konusunu oluşturmaktadır. Bütünceden elde edilen 8 Türkçe giysi adının, Fransızca çevirisi Microsoft Excel tablosuna elle girilmiştir. Veri tabanındaki sözceler sayfa ve satır numaraları verilerek çeviri stratejileri ölçütleri çerçevesinde çözümlenmiştir. Karşılaştırmaya tabii tutulan bütün sözcüklerin sözlüksel karşılıkları Türk Dil Kurumu Çevrimiçi Sözlüğü (TDK, 2023), Larousse Fransızca-Fransızca Çevrimiçi Sözlüğü (Larousse, 2023), Le Robert Micro Fransızca-Fransızca Sözlüğü (Robert, 2005) ve Tahsin Saraç Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük (Saraç, 2009) gibi sözlüklerden araştırılmıştır.

2. Kavramsal çerçeve

2.1. Kültürel öğelerin çevirisine ilişkin yaklaşımlar

Çeviri eylemi birçok araştırmacı tarafından çalışmalara konu edilmiş ve farklı şekillerde tanımlanmıştır. Yazıcı’ya göre (2005, s. 30) çeviri, “Antik Çağda doğadaki nesnelere sese, yazılı simgeye, resme ve dansa dönüşümüyle başlayan bir etkinlik” iken, Yalcın (2015, s. 11) çeviriyi, bir dildeki bildirimlerin anlam ve biçim açısından eşdeğerlik sağlaması şartıyla bir başka dile aktarılması ve bu işlem sonucunda ortaya çıkan ürün olarak tanımlamaktadır. Uluslararası alandaki tanımlara bakıldığında, çeviri kuramcılarının Edmond Cary’nin (1985, s. 67) çeviriyi, “metnin kendi dili ile erek dil arasında eşdeğerlikler kurma çabasıyla çeviri metni oluşturmaya yönelik bir eylem” olarak ifade ettiği görülmektedir.

Çeviri süreci kaynak metnin yazılı veya sözlü olarak alınmasını, anlaşılmasını, eşdeğerlik seçenekleri bakımından değerlendirilmesini, bu yönde kararlar alınmasını ve erek metne dönüştürülmesini içeren bir işlemler kümesidir. Bu süreç ile ilgili çalışmaları bulunan araştırmacılardan Larson’a göre (1984, s. 476) çeviri süreci, kaynak metinle başlayıp, bu metnin anlamsal yapısının çözümlendiği ve bu anlamsal yapının eşdeğer dil metninin oluşturulması için uygun dil biçimlerinde yeniden yapılandırıldığı bir süreçtir. Araştırmacı bu süreçteki aşamaları şu şekilde maddelendirmektedir: 1. Hazırlık, 2. Çözümleme, 3. Aktarma, 4. İlk taslak, 5. İlk taslağın tekrar çalışılması, 6. Çevirinin değerlendirilmesi, 7. Çevirinin geliştirilmesi, 8. Yayıncı için müsveddenin hazırlanması. Çeviri süreçlerini döngüsel bir yapı içerisinde tanımlayan Nord’a göre (1988, s. 31) çeviri, işleve uygun bir erek metnin üretimidir. Erek metnin kaynak metinle bağlantısı, erek metnin hedeflenen ve istenen işlevine göre değişebilir. Ona göre iletişim ancak çeviri yoluyla gerçekleşebilir. Bu düşüncelerden yola çıkan Nord’un *Döngü Şeması*’na göre (1988, s. 32), çeviri sürecinde kaynak metin çözümlenmesi, çeviri odaklı kaynak metin öğelerinin aktarımının

sağlanması, erek metin sentezi, üretimi ve erek metin verilerinin çözümlenmesi işlemleri gerçekleşir. Bu şemadan yola çıkarak çevirmenin hem kaynak metin göndericisine hem de erek metin alıcısına karşı sorumluluğu olduğunu vurgulayan Nord (1988, s. 32) bu sorumluluğu bağlılık olarak tanımladığını belirtir. Albrecht Neubert (2000, s. 3), çeviri sürecinde çevirmenin bilişsel dizgesinin önemine vurgu yapmaktadır. Bu bilişsel dizge ile gerekli görevlerin yerine getirilmesi için kaynak ve erek dil bilgisinden alan bilgisine kadar birçok konuda bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Gürçağlar (2011, s. 30-31) ise çeviri ediminin, çevirmen çevireceği metni seçtiği ya da henüz seçmeden çeviri amacıyla incelediği zaman başlayabileceğini ifade etmektedir. Ona göre çeviri süreci doğrusal bir şemayla ifade edilemeyecek denli çok yönlü ve çok aktörlüdür.

Çeviride kültürel ögeler kavramı birçok çeviribilimci, dilbilimci ve araştırmacı tarafından tanımlanmaya çalışılmıştır. Kültürel ögeleri "kültürel kelimeler" (cultural words) olarak adlandıran Peter Newmark'a göre (1988, s. 95), bu ögeler kültürün dili ile ilişkili oldukları ve birebir çevrilemeyecekleri için metin içinde kolayca tespit edilebilirler; ancak birçok kültürel gelenek bire bir çevirinin anlamı bozacağı ve çevirinin uygun bir betimleyici-işlevsel eşdeğer içerebileceği sıradan dilde tanımlanır. Kültürel ögeler için "kültüre özgü kavramlar" (culture-bound concepts) terimini kullanan Mona Baker, bu ögelerin çevirmenler için en zorlayıcı konulardan biri olduğunu belirtmektedir. Baker (1992, s. 21) bu kavramları, "dinî inanç, toplumsal gelenek ve yemek gibi erek kültürde bilinmeyen bir kavramı ifade eden, kaynak dildeki somut ya da soyut sözcükler" olarak tanımlamaktadır. Javier Franco Axielá kültürel ögeleri "kültüre özgü ögeler" (culture-specific items) olarak adlandırmıştır. Axielá (1996, s. 58) bu ögeleri kaynak metindeki işlevi ve çağrışımları, erek metne aktarıldığında çeviri sorunu içeren ögeler olarak tanımlar ve bunların erek kültürde tam karşılığı bulunmadığından veya farklı bir kullanımdan dolayı çeviri sorununa neden olduğunu dile getirmektedir. Nitekim araştırmacıya göre kültürler arası mesafe veya boşluktan kaynaklanan farklılıklar çeviride büyük sorunlara yol açmaktadır.

Newmark, kültüre özgü ögelerin sınıflandırılmasına yönelik detaylı çalışma yapan ve kendinden sonraki araştırmacılar için yararlı bir model ortaya çıkaran önemli isimlerden biridir. Kaynak metindeki kültürel ögelerin toplumdan topluma değişmesinden dolayı çeviride oluşturduğu sorunlara değinen Newmark, kültürel ögelerle ilgili bir sınıflandırma önerisinde bulunmuştur. Ardından 2010 yılında yazdığı *Translation and culture* adlı makalesinde bu ögeleri gözden geçirerek tekrar ele almıştır. Newmark (2010, s. 175) sınıflandırmasını altı başlık halinde sıralamaktadır. Bunlar çevreyi ilgilendiren ögeler, kamusal yaşamı ilgilendiren ögeler, toplum yaşamını ilgilendiren ögeler, bireysel yaşamı ilgilendiren ögeler, gelenek görenek ve toplumsal etkinlikler ile kişisel merak ve uğraşlardır. Çevreyi ilgilendiren ögeler; jeolojik ve coğrafi çevredir. Kamusal yaşamı ilgilendiren ögeler; politika, hukuk ve yönetimdir. Toplum yaşamını ilgilendiren ögeler ekonomi, meslekler, toplumsal refah, sağlık ve eğitiminden oluşmaktadır. Bireysel yaşamı ilgilendiren ögeler arasında yiyecekler, kılık kıyafet ve ev eşyaları vardır. Gelenek görenek ve toplumsal etkinlikler içerisinde yavaş alkışlama ve masaya vurarak alkışlama gibi gelenekler; kriket ve futbol gibi sosyal etkinlikler ve bunlara bağlı tüm ulusal deyimler bulunmaktadır. Son olarak ise din, müzik, şiir, sanatsal kuruluşlar ve dernekler gibi ögeleri içinde barındıran kişisel merak ve uğraşlar yer almaktadır.

2.2. Çeviri stratejileri

Mathieu Guidère (2008, s. 97) çeviri stratejilerinin, çevrilecek metinlerin seçimi ve bunları çevirmek için benimsenen yöntemler ile ilgili olduğunu, diğer bir deyişle çevirmenin görevlerini yerine getirirken aldığı farklı kararlar ile ilgili olduğunu ileri sürmektedir. Guidère'e göre çeviri sürecinde önemli olan üç unsur, yani seçim, yöntem ve karar, ekonomik, kültürel, politik, tarihi, ideolojik gibi çeşitli faktörlere

bağlıdır. Yalçın (2015, s. 95) çeviri stratejilerini, çeviri eylemi esnasında izlenen yollar, kullanılan yöntemler ve yapılan işlemler olarak ifade etmektedir. Çeviribilim alanyazınında çeviri stratejileri konusunda birçok çeviribilimci ve araştırmacı görüşlerini belirtmiştir. Newmark, *A textbook of translation* (1988) adlı yapıtında çeviri stratejilerini sözcüğü sözcüğüne çeviri, bire bir çeviri, sadık çeviri, anlamsal çeviri, uyarlama, serbest çeviri, deyimisel çeviri ve iletişimsel çeviri olarak belirtmiştir (1988, s. 45-47). Sözcüğü sözcüğüne çeviride erek dilin sözcükleri kaynak dilin sözdizimine bağlı kalınarak doğrudan kaynak dilin sözcükleri altına yerleştirilmekte ve sözcükler tek tek en yaygın anlamlarıyla çevrilmektedir. Bire bir çeviride kaynak metin erek dile en yakın dilbilgisel eşdeğeriyle çevrilmekte ve sözcükler teker teker aktarılmaktadır. Sadık çeviride kaynak dildeki metnin kesin bağlamsal anlamı erek dilin sınırlı dilbilgisi yapısı çerçevesinde yeniden oluşturulmaktadır. Burada çevirmen kaynak metin yazarının niyetlerine ve metni gerçekleştirmesine tamamen sadık kalarak çevirisini yapmaktadır. Anlamsal çeviride de anlamı aktarmak ön plandadır ancak sadık çeviriden tek farkı anlamdan ödün vermeden üslubuna estetik değer, diğer bir deyişle, hoşluk ve doğallık katmasıdır. Anlamsal çeviri kaynak metnin anlamını yakalamayı amaçlarken, bir yanda da erek metnin oluşturulmasını hedeflemektedir. Çevirinin en özgür biçimi olan uyarlama ise başlıca tiyatro oyunları ve şiirler için kullanılmaktadır. Burada temalar, karakterler ve olay örgüsü korunurken kaynak dil kültürü erek dil kültürüne dönüştürülmekte ve metin yeniden yazılmaktadır. Serbest çeviride kaynak metnin sahip olduğu özgün üslup, biçim ve içeriğe bağlı kalınmadan çeviri yapılmaktadır. Kaynak metin erek dile açıklanarak çevrildiği için erek metin genellikle daha uzun olabilmektedir. Deyimsel çeviride kaynak metinde verilmek istenen mesaj kaynak dilde bulunmayan ancak erek dilde günlük konuşma içerisinde yer alan ifadeler, deyimler vb. ile iletinin yabancı niteliği törpülenerek yeniden üretilmektedir. Son olarak iletişimsel çeviri kaynak metnin bağlamsal anlamını, hem içeriğin hem de dilin erek okur kitlesi tarafından kolayca kabul edilebilir ve anlaşılır bir şekilde erek metne aktarmayı amaçlamaktadır (Newmark, 1988, s. 45-47). Newmark (a.g.e., s. 81-93) bu stratejilere ek olarak kullanımı her zaman çeşitli bağlamsal faktörlere bağlı olan çeviri yöntemlerine de kitabında yer vermektedir. Bu yöntemler aktarma, doğallaştırma, kültürel eşdeğerlik, işlevsel eşdeğerlik, betimleyici eşdeğerlik, bileşen çözümlemesi, eş anlamlılık, öykünme, yer değiştirme, düzenleme, kabul edilen çeviri, telafi, azaltma ve genişletme, açıklama, birden fazla strateji kullanma, notlar, eklemeler ve açıklamalarla çeviri ve son olarak eksiltme yaparak çeviri yöntemleridir.

Alanyazında bilinen en yaygın stratejiler Vinay ve Darbelnet tarafından *Stylistique comparée du français et de l'anglais: méthode de traduction* (1958) adlı yapıtta yöntem ve teknik terimi altında önerilmiştir. Kanadalı dilbilimcilere göre doğrudan yöntemler ödünçleme, öykünme ve bire bir iken dolaylı yöntemler ise değiştirim, dönüştürüm, eşdeğerlik ve uyarlama olarak belirtilmektedir (1958, s. 46-54). Ödünçleme, kaynak dilde yer alan ancak erek dilde karşılığı bulunmayan ifadelerin değiştirilmeden veya yalnızca sınırlı düzeyde değiştirilerek aktarılmasıdır. Öykünme, bir çeşit ödünçleme olup kaynak dildeki bir yapının ya da ifadenin erek dile sözcüğü sözcüğüne aktarılmasına dayanır. Bire bir çeviri veya sözcüğü sözcüğüne çeviri ise kaynak dilden erek dile aynı zamanda kabul edilebilir bir metinle sonuçlanan aktarıma karşılık gelir. Değiştirim, kaynak metin öğelerinin erek metinde anlamı değişmeden yer değiştirmesidir. Aynı anlamsal içeriğin farklı bir sözdizimsel yapıda sunulması söz konusudur. Dönüştürüm, iletinin anlamının değiştirilmeden bir sözcük grubunun başka bir sözcük grubuna dönüştürülmesidir. Eşdeğerlik, atasözü, deyim ve sözcük oyunu gibi, bire bir çevirinin kesinlikle kabul edilemez bir ürünle sonuçlandığı durumlarda zorunlu olarak başvuru ve erek dil seçeneğinin yapısal ve sözlüksel olarak kaynak dil ögesinden bütünüyle farklılaştığı bir stratejidir. Uyarlama ise iletinin gönderme yaptığı durumun erek dilde var olmadığı durumlarda uygulanır ve eşdeğer olduğu değerlendirilen başka bir duruma göre yeniden oluşturulur (Vinay ve Darbelnet, 1958, s. 46-54).

Mona Baker, 1992'de yayınladığı *In other words: A coursebook on translation* adlı yapıtında sözlüksel, dilbilgisel ve metinsel eşdeğerlik gibi konuları ele almıştır. Baker (1992, s. 23-85), kültürel ögeleri sözcük düzeyinde bir eşdeğeri bulunmayan kavramlar olarak ifade etmekte ve çevirmenlerin eşdeğerliği sağlamaları için çeşitli stratejilere başvurmaları gerektiğini belirtmektedir. Bu stratejileri iki bölüme ayırmaktadır: Sözcük düzeyinde eşdeğerlik sorununa yönelik profesyonel çevirmenler tarafından kullanılan stratejiler ve sözcük üstü düzeyde, diğer bir deyişle, öbekten tümceye uzanan deyimleri de içeren birimlerin çevirisinde kullanılacak stratejiler. Sözcük düzeyindeki stratejiler kendi içinde 8 bölüme ayrılmaktadır. Bunlardan ilki üst anlamlı çeviri stratejisidir ve kaynak metinde yer alan bir ifade daha genel anlam içeren bir ifade ile erek dile aktarılır. İkincisi alt anlamlı çeviri stratejisidir. Buna göre kaynak dildeki genel bir ifade erek metne daha özel bir ifade ile aktarılır. Üçüncüsü olan kültürel ikame stratejisinde kaynak kültüre özgü bir öge veya ifade erek dilde aynı anlamı içermeyen ancak erek okur tarafından anlaşılacak bir öge veya ifade ile aktarılır. Dördüncüsü ise ödünç sözcük veya açıklamalı ödünç sözcük kullanarak yapılan çeviridir. Burada kaynak metindeki sözcük açıklanarak erek metne aktarılır. Beşinci stratejide ilgili bir sözcük kullanılarak açıklama yapılırken, altıncı stratejide ilgisiz bir sözcük kullanılarak açıklama yapılmaktadır. Eksiltme stratejisinde kaynak dildeki bir sözcük, erek dil için anlamsal veya biçimsel olarak karmaşık olduğunda erek metinden çıkartılır. Son olarak, sözcüğün anlamının görsellerle açıklandığı resimleme stratejisi kaynak dildeki bir sözcük veya ifadenin erek dilde eşdeğeri bulunmadığında kullanılmaktadır (Baker, 1992, s. 23-43). Baker (a.g.e., s. 76-85), deyimlerin çevirisinde kullanılacak stratejileri de 6 bölüme ayırmaktadır. Bunlardan ilki benzer anlam ve biçime sahip olan bir deyim kullanmayı içermektedir. Erek dilde, kaynak dildeki deyimle aynı anlamı taşıyan ve eşdeğer sözcük ögelerinden oluşan bir deyim kullanılır. İkincisi ise benzer anlam fakat farklı biçime sahip olan bir deyim kullanmak, diğer bir deyişle, erek dilde, kaynak dildeki deyimle aynı anlamı taşıyan ancak farklı sözcük ögelerinden oluşan bir deyim kullanmaktır. Üçüncü çeviri yaklaşımı kaynak dildeki deyimden ödünçlenmesi yoluyla yapılan çeviridir. Dördüncü çeviri açıklama ile çeviridir. Buna göre, erek dilde bir eşdeğer bulunamadığında deyimler ek açıklamalar yapılarak çevirmektedir. Beşinci çeviri deyimdeki sözcük oyununun çıkarılması ile yapılan çeviridir. Kaynak dildeki sözcük oyunu, erek dilde sağlanamadığında erek dilden çıkarılmakta ve sadece anlam aktarılmaktadır. Son çeviri ise deyimden tamamen çıkarılması ile yapılan çeviridir. Buna göre, kaynak dildeki deyimle erek dilde yakın bir eşdeğer bulunamadığında, deyimden anlamı açıklanamadığında veya biçimsel bir nedenden dolayı deyim erek metinden tamamen çıkarılabilmektedir.

Çeviri stratejilerini ele alan bir diğer isim Lawrence Venuti'dir. Venuti'ye göre (1995, s. 18) çeviri, dilsel ve kültürel farklılıklar içeren yabancı bir metnin erek dil okuru için anlaşılabilir düzeydeki eşdeğer bir metinle yer değiştirmesine dayanır. Çeviride yerleştirme ve yabancılaştırma stratejilerinden bahseden Venuti (2001, s. 240), yerleştirme stratejisini erek kültürde kabul gören din, dil, politika ve edebiyat gibi ögeler çerçevesinde oluşan kuralların gözetilerek kaynak metnin yeniden yazılması olarak açıklamaktadır. Venuti (2001, s. 242) yabancılaştırma stratejisini ise yabancı bir metnin seçilmesi ve erek dilin baskın kültürel değerleri hariç tutularak bir çeviri stratejisinin geliştirilmesi şeklinde ifade etmektedir.

Görüldüğü gibi Peter Newmark (1988), Vinay ve Darbelnet (1958), Mona Baker (1992) ve Venuti (2001) çeviri stratejilerini ele alırken kimi noktalarda ortaklaşan kimi noktalarda ayrışan görüşler ileri sürmüşlerdir. Şu ana kadar betimlenen stratejiler topluca aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 1. Çeviri stratejileri ve yaklaşımları

Vinay ve Darbelnet (1958)	Newmark (1988)	Baker (1992)	Venuti (2001)
Doğrudan: Ödünçleme Öykünme Bire bir Dolaylı: Dönüştürüm Değiştirim Eşdeğeriyle Uyarlama	Sözcüğü sözcüğüne Bire bir Sadık Anlamsal Uyarlama Serbest Deyimsel İletişimsel	Sözcük düzeyi: Üst anlamlı Alt anlamlı Kültürel ikame Ödünç sözcük veya açıklamalı ödünç sözcük İlgili bir sözcükle açıklama İlgisiz bir sözcükle açıklama Eksiltme Resimleme Sözcük üstü düzeyi: Benzer anlam ve biçime sahip birim Benzer anlam ve farklı biçime sahip birim Ödünçleme Açıklama Eksiltme Sözcük oyununun çıkarılması	Yerleştirme Yabancılaştırma

2.3. Kültürel bir gösterge olan “giysi”

Yazar, şair ve toplumbilimci olan Ziya Gökalp'e göre (1997, s. 25) kültür “yalnız bir ulusun din, ahlak, hukuk, us, estetik, dil, iktisat, felsefe ve fenle ilgili yaşayışlarının uyumlu bir toplamıdır (...)”. Gökalp'in bu ifadesinden kültürün ulusal bir olgu olduğu anlaşılmaktadır. Felsefe profesörü ve yazar Nermi Uygur, *Kültür Kuramı* (2000) adlı kitabında kültür kavramını açıklarken insan unsurunun önemine vurgu yapmaktadır. Uygur'a göre (2000, s. 17), kültür “insanlar arasındaki her çeşit karşılıklı etkileşimlere, her türlü yapıp yaratma alışkanlıklarına, bütün manevi ve maddesel yapıt ve ürünlere verilen addır” ve “insanın ortaya koyduğu, içinde insanın var olduğu tüm gerçekliktir”. Kültürü bir yaşam biçimi olarak ele alan Newmark (1988, s. 94) onu “bir dili ifade aracı olarak kullanan topluluğa özgü yaşam biçimi ve bunun dışı yansıması” olarak tanımlamaktadır. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere kültür insan ve toplum için vazgeçilmez bir öğedir. Dilin ayrılmaz bir parçası olan kültür, insanın yaşam boyunca edindiği tüm bilgi, beceri, gelenek, görenek, ahlak, sanat ve alışkanlıkları kapsar. Kuşaktan kuşağa aktarılacak kuşaklar arasındaki iletişimin devamlılığını sağlar. İçinde bulunduğu topluma göre farklılıklar gösteren kültür, insan gelişimiyle koşut olarak değişim içerisinde. Özetle kültür, insan üretimi sonucunda ortaya çıkan tüm değerler ve özellikler bütünüdür.

Maddi kültür öğelerinden biri olan giyim, insanlık için birçok yönden son derece önemli bir olgudur. Erden'e göre (1998, s. 6) giyim kültürünün temelinde korunma ve örtünme amacı olmasına rağmen, gelişim süreci içerisinde üzerine çok fazla kültürel işlev yüklenmiştir. Giyim önemli bir kültürel biçim ve kültür taşıyıcısı olduğunu ileri süren araştırmacı, çevre koşullarının, örf ve adetlerin, toplumsal ve bireysel değer yargılarının, kültürel ve ekonomik koşulların giyimi şekillendirdiğini ifade etmektedir. Giyim sözcüğü bir giysiyi belirtiyor olsa da aslında saç şekilleri, makyaj, başa ve ayağa giyilen ürünlerden takılan takıya kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Giyim, bireyin içten gelen davranışını ifade eder ve çoğu zaman kişinin cinsiyetinin, arkadaşlarının, kendisini ait hissettiği etnik kökenin, sosyal ve kültürel çevrenin, dinsel unsurların, toplumun etkilerine göre şekillenir (Güngör, 2013, s. 205). Giyim

sözcüğüne bağlı olarak giysi kavramına bakıldığında Türk Dil Kurumu (TDK, 2023) tarafından "her türlü giyim eşyası, giyecek, elbise, kıyafet, esvap, libas, urba" şeklinde tanımlanmaktadır.

Giysi, kıyafet veya giyim kavramları bazı araştırmacılar tarafından birçok açıdan ele alınmıştır. Giysiyi toplumsal açıdan ele alan isimlerden biri olan John Harvey (2012, s. 28) giysiyi "geleneksel toplumlarda büyük ölçüde saptanmış/kuralları belirlenmiş ve yavaş değişim geçiren bir olgu" olarak tanımlamakta ve giysinin "birbirine bağlı bir sosyal grupta, tıpkı okullarda, ordularda, kurumlarda saptayıcı ve sabitleyici" olduğunu eklemektedir. Toplumsal açıdan değerlendiren bir diğer araştırmacı John Fiske'e göre (1999'dan akt. Köse, 2011, s. 463) "giysiler en geniş anlamda, kişisel duyguları ya da ruh hâllerini anlatmak için değil, toplumsal anlamları aktarmak için kullanılırlar."

Fidan (2011, s. 97) kültürün oluşmasında soy, inanç, coğrafya, siyasal sistem ve kültürel etkileşimlerin ön plana çıktığını ve dönüşüm olgusu içerisinde süreklilik gösterdiğini belirtir. Bu düşüncelerden hareketle giysi kavramını da kültürel boyutuyla ele alan Fidan, giyim kültürü belleğin yansıması olduğunu belirtmekte, dolayısıyla giyinen kişinin ait olduğu kültürün göstergesi olduğunu ifade etmektedir. Kültürle beraber insan kişiliğini de ele alan Arpacı ve Tokyürek'e göre (2015, s. 140) "giyim insan kültürünün en göze çarpan öğelerinden birisidir ve kişilik gelişimi ve değişimi ile bağlantılı olarak değişen bir semboldür". Dolayısıyla bireylerin giysi tercihlerinin kültüre bağlı olduğu kadar kişilik gelişimlerine ve değişimlerine de bağlı olduğu anlaşılmaktadır. İnsan duygularını ve düşüncelerini temel alan Alison Lurie'ye göre (1981'den akt. Fred, 1997, s. 15-16) giyim tercihleri, "kendi özgün dilbilgisi, sözdizimi ve söz dağarcığı olan görsel bir dil" oluşturur. Nitekim araştırmacıya göre kıyafetler aracılığıyla "imajlar, düşünceler, duygular ve duyarlılıklar" aktarılır. Bu düşünceden hareketle giyinme biçimlerinin insanların düşünce tarzları, hayata bakışları veya toplumsal aidiyetleri hakkında bilgi verdiği görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde giyim, kimliğin en belirgin göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir.

3. Verilerin çözümlenmesi

Çalışmaya konu olan "İstanbul-Hatıralar ve Şehir" adlı Kaynak Metin (KM) Pamuk tarafından 2003 yılında yayımlanmıştır. Hem anı kitabı hem de deneme türünde yazılmış bir eser olan bu kitapta Pamuk, çocukluğundan yirmi iki yaşında romancı olmaya karar verdiği güne kadarki süreyi, bu dönemin İstanbul'unu ve kendisinin şehirle kurduğu bağı anlatır (Kılıçkaya, 2023, s. 3). Kitabın Fransızca çevirisi olan Erek Metin (EM) ise Savaş Demirel, Valérie Gay-Aksoy ve Jean-François Pérouse tarafından 2007 yılında yapılan "İstanbul-Souvenirs d'une ville" adlı eserdir. Kitapta, kültürel nitelik taşıyan *kasket*, *kavuk*, *takke*, *başörtüsü*, *fes*, *şalvar*, *fanila* ve *başörtüsü* sözcüklerinin çevirileri çevirmen stratejileri bakımından çözümlenmektedir.

Örnek 1 - Kasket

KM: "Onun da başında benim sokağa çıktığım zaman taktığım **kasketlerden** biri vardı" (Pamuk, 2016, s. 12).

EM: "Il avait sur la tête l'une des **casquettes** que je mettais lorsque je sortais dans la rue" (Pamuk, 2007, s. 14).

Orhan Pamuk, metnin bu bölümünde teyzesinin evinde duvara asılı *kasketli* bir çocukluk fotoğrafından söz etmektedir. Tümceden, yazarın metni yazdığı dönemde sokağa çıkarken *kasket* taktığı ve çocukluk

fotoğrafındaki *kasketin* de bu *kasket*lerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla burada sözü edilen şapkanın Türkçede bilinen anlamıyla *kasket* olduğu değerlendirilmektedir.

Türkçede ve Fransızcada *kasket* sözcüğüne ilişkin sözlüksel bir incelemeden ilginç sonuçlar elde edilmektedir. Köken bilgisi alanındaki kaynaklardan biri olan Türkçe Etimoloji Çevrimiçi Sözlüğü'nde (2023) *kasket* sözcüğünün Türkçeye Fransızcadan ödünçleme yoluyla geçtiği ve "küçük miğfer" veya "siperlikli şapka" anlamına geldiği yolunda bilgiler yer almaktadır. Fransızca sözlüklerden Le Robert Micro'da (2005, s. 205) *casquette* "siperlik ile şekil verilmiş başlık" şeklinde açıklanmaktadır. Biçimsel olarak Fransızcada *casque* sözcüğüne küçültme son eki *ette*'in eklenmesiyle oluşturulmuştur. Bu yönüyle küçük başlık veya başlıkçık anlamına gelmektedir. Fransızcadaki *casque* sözcüğünün kökeni ise İspanyolca olup bu dilde *kafa* veya *kafa taşı* demektir (Wictionnaire, 2023).

Sözcüğün Türkçe karşılığı Büyük Fransızca Türkçe Sözlük'te Saraç (2009, s. 216) tarafından "*kasket*" olarak verilirken Türkçede *kasket* sözcüğü TDK Sözlüğü'nde (2023) "genellikle erkeklerin giydiği, önu siperli başlık" şeklinde tanımlanmaktadır. Tür ve Taşdemir (2022, s. 155), Cumhuriyetin ilanıya beraber, modernleşme simgesi olarak şapkanın, şehirli insan için fötr şapkayla, kırsal bölgede yaşamını sürdüren toplum için de *kasket* ile simgeleştiğini ifade etmektedir. Aynı araştırmacılar *kasket* kullanımını giyim kuşam ihtiyacının bir gereği olarak değerlendirmekle birlikte *kasketin* tarihsel süreçte kültürel bir anlam yüklendiğinin ve bu yönüyle toplumda saygı kavramıyla ilişkilendirildiğinin altını çizmektedirler. Anadolu'da eski Türk giyim tarzının özelliklerinin vurgulandığı *Yabancılar İçin Türkçe* (2014, s. 45) adlı ders kitabında Anadolu'da kırsal bölgelerde giyimin önemli bir parçasının başlıklar ya da örtüler olduğu vurgulanmakta, *kasket*lerin güneşe karşı koruyuculuğu sayesinde oldukça kullanışlı olması nedeniyle erkeklerin başlarına genellikle *kasket* taktığı ifade edilmektedir. Bu bilgiler *kasketin* Türk toplumunda şehirlilik, taşralılık, saygınlık ve çağdaşlık gibi kavramların yanı sıra coğrafya ve iklim koşullarına bağlı giyim ihtiyaçları ile ilişkilendirildiği konusunda fikir vermektedir.

Çeviri stratejileri açısından ele alındığında çevirmenlerin bire bir çeviri yaklaşımını benimsedikleri görülmektedir. Nitekim çevirmenler bu sözcüğü erek metne "*casquette*" olarak aktarmaktadır. *Kasket* sözcüğünün Fransızcadan Türkçeye geçmiş bir sözcük olduğu düşünüldüğünde ödünçlemenin tam tersi bir çeviri tercihinin söz konusu olduğu görülmektedir. Çünkü tarihin bir döneminde sesbilgisel düzenlemeler (*casquette*, *kasket*) sonucunda ödünçleme yoluyla edinilen ve yerleştirilen bir sözcük, çeviri sürecinde ödünçlendiği dildeki biçimine döndürülerek kullanılmaktadır. Bu noktada ödünçleme stratejisine ilişkin tartışmalı bir durum ortaya çıkmaktadır. Bir sözcüğün köken bakımından yabancı olması ve çevirmenin bu sözcüğü çeviri tercihi olarak kullanması bir çeviri stratejisi olarak nitelenemez. Bu değerlendirme için birçok dayanak ileri sürülebilir. Öncelikle ödünçleme, dillerin yeni söz varlığı ihtiyacı karşılanırken başvuru yollardan biridir. Örneğin Karaağaç (2018, s. 808-809) türetme bilgisi başlığı altında bir dile ait sözlükteki öğeleri iç ve dış öğeler olarak ikiye ayırmaktadır. İç öğeler üzerinde ses, biçim ve anlam değişikliği yapılarak türetme (ekleme, bükün, yineleme, birleştirme, yardımcı sözler vb.) veya bozmaya (ses düşmesi, ses türemesi, yer değiştirme vb.) dayalı bir yaklaşımla yeni öğeler elde edilmektedir. Araştırmacıya göre yeni öğelerin eklenmesi için başvuru diğer yol dış öğelerin alınmasına dayanmaktadır. Diğer bir deyişle, ödünçleme, melezleme veya anlam aktarması yoluyla bir dile yeni öğeler eklenebilmektedir. Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere çevirmenlerin, *kasketi* Türkçeden Fransızcaya çevirirken seçenek olarak benimsedikleri *casquette* artık ödünçlendiği dile (Fransızca) değil, kullanıldığı dile (Türkçe) aittir.

4 Çeviriler bize aittir.

Örnek 2 - Kavuk

KM: "(...) vitrinli büfelerin hep kilitli kalması, sedef kakmalı rahlelerin, duvara asılı **kavuklukların** kullanılmaması, Art Nouveau ve Japon sanatı etkileri taşıyan paravanaların arkasında hiçbir şeyin gizlenmemesi, (...) bütün bu eşyaların yaşamak için değil, ölüm için sergilendiği duygusunu uyandırırdı" (Pamuk, 2016, s. 17-18).

EM: "(...) ces vitrines (...) qui restaient pourtant toujours fermées à clef, ou encore les lutrins aux ornements de nacre, les **chapeaux** accrochés au mur et inutilisés, les paravents dans le style Art Nouveau ou japonais mais qui ne servaient pas à isoler quoi que ce soit, (...) tous ces objets (...) éveillaient aussi en moi le sentiment qu'ils ne s'y trouvaient pas pour être utilisés, mais qu'ils y étaient exposés dans le but de rappeler le mort" (Pamuk, 2007, s. 23).

Veri tabanımızdaki ikinci örnek *kavuk* sözcüğüdür. Pamuk, kaynak metindeki bu bölümde çocukluk anılarının içinde geçtiği, annesi, babası, ağabeyi, babaannesi, amcaları, halaları ve yengeleri dahil olmak üzere yaşadıkları bir aile apartmanından bahsetmektedir. Bu apartmanın birinci katında oturan amcası ve yengesinin evini tasvir ederken bahsettiği evdeki eşyalardan biri de *kavukluk* olmuştur. *Kavuk*, eve geldiğinde kafadan çıkarılmakta ve duvara sabitlenmiş bir eşya olan *kavukluğa* asılmaktadır. Dolayısıyla çalışmamızda *kavukluk* değil *kavuk* sözcüğü inceleme konusu yapılmaktadır. Türkçe Etimoloji Çevrimiçi Sözlüğü'nde (2023) *kavuk* sözcüğünün kökeninin Türkçe olduğu, kav (şişmek) fiilinden -ik son ekiyle türetildiği bilgisi yer almaktadır. TDK Sözlüğü'nde (2023) *kavuk* sözcüğü, "pamuktan yapılmış, üzerine sarık sarılan erkek başlığı" ve "içi boş şey" olarak tanımlanmıştır. Bozkurt (2002, s. 71-72) ise *kavuşu* üzerine sarık sarılarak giyilen bir eşya olarak açıklamaktadır. Gökler ve Köşklü (2019, s. 455-456) *kavukların* ilk defa ne zaman kullandıkları konusunda kesin bir bilgi olmadığını, ancak İsrail Oğulları zamanında insanların *kavuk* giydiklerinin bilindiğini ifade etmektedirler. Yazarlar ayrıca *kavukların* 15. yüzyıldan itibaren mezar taşlarında kullanıldıklarını, bu açıdan birer kimlik belgesi işlevi görmeye başladıklarını belirtmektedirler. Bu bilgiler *kavukların* tek başlarına değil, üzerlerine sarılan sarıklarla birlikte kullanıldıkları ve önemli bir kültür taşıyıcısı olduğu konusunda fikir vermektedir.

Çeviri metindeki *kavukluk* sözcüğünün çevirmenler tarafından erek metne *chapeau* sözcüğüyle aktarıldığı görülmektedir. Burada erek metin, okurların zihninde duvarlarda *kavuklukların* değil, çok sayıda şapkanın asılı olduğu düşüncesini uyandıracak biçimde oluşturulmuştur. Sözcüğün Türkçe karşılığı Büyük Fransızca Türkçe Sözlük'te Saraç (2009, s. 236) tarafından "şapka" olarak verilirken, Le Robert Micro'da (2005) "oldukça sert bir şekle sahip başlık" şeklinde tanımlanmıştır. Larousse Sözlüğü'nde (2023) ise "keçe veya çeşitli malzemelerden yapılmış oldukça sert bir başlık", "şapkayı çağrıştıran her şey" ve "bir gazete veya dergi makalesini tanıtan kısa metin" olarak tanımlandığı görülmektedir. Yapılan tanımlar, *chapeau* sözcüğünün *kavuk* ile kafaya takılan bir giysi olması dışında herhangi bir ortak yanının bulunmadığını göstermektedir. Türkçede *kavuk* için önerilen tanımlar ile yüklendiği toplumsal ve kültürel değerler *chapeau* ile karşılanabilecek gibi görünmemektedir.

Çeviri stratejileri açısından ele alındığında çevirmenlerin Vinay ve Darbelnet'nin tanımladığı anlamda uyarılma veya eşdeğeriyle çeviri yaklaşımını benimsedikleri görülmektedir. Nitekim, çevirmenler kaynak dildeki ifadeyi erek dilde bulunmamasından dolayı eşdeğer olduğu değerlendirildikleri başka bir duruma göre yeniden oluşturmuşlardır. Bunun yanı sıra, çevirmenlerin kaynak metne anlamsal olarak

⁵ Çeviriler bize aittir.

⁶ Çeviriler bize aittir.

uzak ancak erek metin okuruna yönelik bu tercihte bulunmaları Venuti'nin yerleştirme stratejisinin de varlığını göstermektedir. Mona Baker'ın bakış açısından ele alındığında buradaki çeviri tercihinin kültürel ikame olduğu görülmektedir. Newmark'ın bakış açısıyla değerlendirildiğinde ise uyarlama yoluyla çeviri yapıldığı ifade edilebilir.

Örnek 3 - Takke

KM: "... cami avlularında küçük dini risaleler, tespihler, hacı yağlar satan **takkeli** ihtiyarlardan ... söz ediyorum" (Pamuk, 2016, s. 96).

EM: "... je parle des vieux **à turban** qui vendent dans les cours des mosquées des petits opuscules religieux, des chapelets et des onguents de pèlerin ..." (Pamuk, 2007, s. 144).

Pamuk, kitabın bu bölümünde, çocukluk zamanlarının geçtiği İstanbul sokaklarını ve bu sokaklardaki insanları anlatırken bazı örneklerle yer vermektedir. Bu örneklerden biri de o dönemlerde geçimlerini cami avlularında küçük dini risaleler, tespihler ve hacı yağları satarak sağlayan *takkeli* ihtiyarlardır.

Türkçe Etimoloji Çevrimiçi Sözlüğü'nde (2023) *takke* sözcüğünün Türkçeye Arapçadan "korunma, sakinme" anlamına gelen *takiya* sözcüğünden ödünçleme yoluyla geçtiği bilgisi yer almaktadır. TDK Sözlüğü'nde (2023) *takke* sözcüğü "ince kumaştan dikilmiş veya ipten örülmüş, çoğunlukla yarım küre biçiminde başlık" ve "yarım küre biçimindeki kubbenin üst bölümü" olarak tanımlanmaktadır. Öztoprak'a göre (2010, s. 145-146), "*takke*; kavuk, külâh, fes gibi başlıklar altına giyilen ince bezden ya da ince kumaştan yapılan başlığın adıdır" ve başın terini emerek başlığın kirlenmesini önlemek ve kavuk çıkarıldığında başın üşümesini önlemek amacıyla kullanılırdı. Bu tanım ile TDK Sözlüğü'nün yapmış olduğu tanımdan hareketle *takkenin* ince bir kumaştan yapıldığı ve bazı başlıklar altına giyilen bir başlık türü olduğu anlaşılmaktadır.

Erek metne aktarımında ise çevirmenler *turban* sözcüğünü kullanmıştır. *Turban* sözcüğü Osmanlı Türkçesindeki "tülbent" ve Farsçadaki "dolband" sözcüğünden gelmektedir (Wictionnaire, 2023). Nitekim Fransızca sözlüklerden Le Robert Micro'da (2005, s. 1372) *turban* sözcüğü, "başın etrafına sarılmış uzun bir kumaş şeridinden yapılmış erkek başlığı" şeklinde ifade edilmektedir. Saraç ise Büyük Fransızca Türkçe Sözlük'te *turban* (2009, s. 1428) karşılığı olarak "sarık" sözcüğünü vermektedir. *Sarık* sözcüğüne ilişkin veriler incelendiğinde TDK Sözlüğü (2023) tarafından "sarılarak meydana getirilen başlık", "kavuk, fes gibi bazı başlıkların üzerine sarılan tülbent, şal vb." şeklinde tanımlandığı görülmektedir.

Çevirmenlerin *takke* karşılığında kullandıkları *turban* sözcüğü "kavuk, külâh, fes gibi başlıklar altına giyilen ince bezden ya da ince kumaştan yapılan başlık" (Öztoprak, 2010, s. 145-146) şeklindeki tanım göz önünde bulundurulduğunda kaynak metin ile erek metin arasında ciddi farklılıklara yol açtığı anlaşılmaktadır. Çevirmenlerin bu tercihi, söz konusu giysinin erek dilde ve kültürde var olmamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla çeviri stratejileri açısından ele alındığında çevirmenlerin kaynak dildeki ifadeyi erek dilde bulunmamasından dolayı eşdeğer olduğu değerlendirdikleri başka bir duruma göre yeniden oluşturmaları, Vinay ve Darbelnet'nin ve Newmark'ın bakış açılarıyla, uyarlama yoluyla çeviri yaklaşımını benimsediklerini göstermektedir. Bununla birlikte çevirmenlerin kaynak metne anlamsal olarak uzak ancak erek metin okuruna yönelik bu tercihte bulunmaları Venuti'deki yerleştirme

7 Çeviriler bize aittir.

stratejisinin de kullanıldığı şeklinde değerlendirilmektedir. Mona Baker'ın bakış açısından ele alındığında buradaki çeviri tercihinin kültürel ikame olduğu görülmektedir.

Örnek 4 - Fes

KM: "Abdülhamit'in İstibdat diye bilinen otuz üç yıllık baskı döneminin başlarında, 1880'lerin sonlarına doğru bir gün, Babıali'deki küçük *Saadet*⁸ gazetesinde bir sabah erkenden oturmuş çalışan yirmi beş yaşlarındaki genç gazetecinin odasının kapısı 'birden' açıldı ve içeriye kolları kırmızı çuhadan 'bir nevi asker ceketi giymiş', kırmızı **fesli** uzunca boylu biri girip genç gazeteciye seslendi" (Pamuk, 2016, s. 129).

EM: "Au début du règne reconnu comme despotique d'Abdülhamit, un jour de la fin des années 1880, la porte du bureau d'une jeune journaliste de vingt-cinq ans en plein travail depuis l'aube au petit journal *Saadet* à Babıali s'ouvrit brusquement; entra alors une personne de grande taille 'vétue d'une espèce de veste militaire' aux manches de drap et au **fez** rouge, qui s'adressa à lui" (Pamuk, 2007, s. 199).

Pamuk, kaynak metnin bu bölümünde 1880'lerin sonlarındaki İstanbul'un eski gazetelerinin köşe yazarlarından ve o dönemlerde "şehir mektupçusu" olarak adlandırılan kişilerin yazılarından bahsetmektedir. Bu yazılardan biri dönemin gazetelerinden *Saadet*'te çalışan Ahmet Rasim isimli gazeteciye ait olup anlatıldığına göre Abdülhamit'in başmabeyinci yardımcısı başında kırmızı *fes* olduğu halde odaya girip Rasim'e seslenmiştir.

Türkçe Etimoloji Çevrimiçi Sözlüğü'nde (2023) *fes* sözcüğünün Fas özel adından türetildiği bilgisi yer almaktadır. TDK Sözlüğü'nde (2023) *fes* sözcüğü, "şapka yerine kullanılan, kırmızı, kalın çuhadan yapılmış, tepesinde püskülü olan, silindirik biçiminde başlık" şeklinde tanımlanmaktadır. Öztoprak'ın (2010, s. 141) belirttiğine göre Fas'tan geldiği için *fes* adını alan bu başlık, Sultan II. Mahmut (1808-1839) zamanında Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasından sonra resmî başlık olarak kabul edilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda, *fes*in kırmızı olduğu, yünden yapıldığı, tepesinde püskülünün olduğu ve o dönemlerin resmî başlığı olarak takıldığı anlaşılmaktadır.

Erek metin incelendiğinde çevirmenlerin *fes* karşılığı olarak *fez* sözcüğünü tercih ettikleri görülmektedir. *Fez* sözcüğünün Osmanlı Türkçesinden ödünçleme yoluyla geldiği bilgisi yer almaktadır (Wictionnaire, 2023). Büyük Fransızca Türkçe Sözlük'te Saraç (2009, s. 596) *fez* sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak "fes" sözcüğünü verirken Le Robert Micro (2005, s. 553) ise "Kuzey Afrika ve Yakın Doğu'daki bazı Müslümanlar tarafından giyilen, bazen bir püskül ile süslenmiş yün başlık⁹" olarak tanımlamaktadır. Larousse Sözlüğü (2023) ise bu sözcüğü, "Türklerin genellikle kırmızı renkte olan, silindirik biçimindeki geleneksel yün başlığı¹⁰" şeklinde ifade etmektedir.

Çevirmenlerin sözcük ve strateji tercihleri bu örnekteki durumun bir numaralı örnekteki *kasket* örneği ile koşutluk sergilediğini göstermektedir. Kasket örneğinde Fransızcadan Türkçeye geçmiş bir sözcük Türkçeden Fransızcaya çeviri yapılırken geldiği dile dönüş yaparken *fes* örneğinde de Türkçeden Fransızcaya geçmiş bir sözcük Fransızcadan Türkçeye dönüş yapmaktadır. Çeviri stratejileri açısından ele alındığında çevirmenlerin Peter Newmark'ın yanı sıra Vinay ve Darbelnet'deki bire bir çeviri yaklaşımını benimsedikleri görülmektedir. Nitekim çevirmenler kaynak dilden erek dile kabul edilebilir bir ifadeyle sonuçlanan aktarımı sağlamak amacıyla bu sözcüğü *fez* olarak aktarmıştır. Öte yandan

⁸ Özgün metinden olduğu gibi aktarılmaktadır.

⁹ Çeviriler bize aittir.

¹⁰ Çeviriler bize aittir.

sözcüğün Fransızcaya Türkçeden geçmiş olması nedeniyle Vinay ve Darbelnet'deki ödünçleme, Mona Baker'da ise ödünç sözcük kullanma yoluyla çevrildiği değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra çevirmenlerin kaynak dilden ödünçlenen bir sözcükle aktarım yaparak kaynak kültürün özelliğini korumaları Venuti'nin bahsettiği yabancılaştırma stratejisinin de kullanıldığını göstermektedir.

Örnek 5 - Şalvar

KM: “Yalın ayaklı, **şalvarı** kırk yamalı, gömleğinin yırtığından eti görünür bir oğlandı, fakat dilberlikten yana bir içim su, kaşları alınına güzellik beratının turası gibi çekilmiş, saçları telli turna misali, esmer derisi müzehheb, bakışında naz, dilinde cilve, vücut¹¹ yapısı tığ gibi der” (Pamuk, 2016, s. 152).

EM: “C’était un jeune garçon aux pieds nus, au **pantalon** rapiécé de toutes parts et dont la déchirure de la chemise laissait entrevoir sa peau, mais ses attraits avaient la fraîcheur d’une eau vive, ses sourcils imprimaient à son front le sceau de la beauté, sa chevelure le rendait pareil à la grue couronnée, sa peau brune paraissait trempée dans l’or fin, son regard était plein de charme, son parler gracieux et son corps, svelte comme une tige” (Pamuk, 2007, s. 235).

Pamuk, bu bölümde 1950’lerdeki *İstanbul Ansiklopedisi*’nden bahsetmekte ve “Eskicigüzeli Yetim Ahmed” isimli on beş-on altı yaşlarındaki genç bir masal kahramanını tasvir etmektedir.

Şalvar sözcüğünün köken bilgisi incelendiğinde Türkçe Etimoloji Çevrimiçi Sözlüğü’nde (2023) Türkçeye Farsçadan ödünçleme yoluyla geçtiği ve “pantolon, uzun don” anlamına geldiği yolunda bilgiler yer almaktadır. Farsça *şal* sözcüğü “but, bacak” ve *var* sözcüğü “örtü, korunak” anlamına gelmektedir. TDK Sözlüğü’nde (2023) *şalvar* sözcüğü “genellikle ağı çok bol olan, bele bir uçurla bağlanan, geniş bir pantolon türü” olarak tanımlanmaktadır. Türk geleneksel giyim kültüründe şalvarı araştırma konusu olarak inceleyen Ayhan (2021, s. 61), *şalvarın* Moğolistan kurganlarından çıktığını, bozkırdaki Türk giyiminin önemli bir parçası olduğunu ve göçlerle Anadolu’ya geldiğini belirtmektedir. Araştırmacıya göre *şalvar*, Osmanlılarla birlikte hem saray giysilerinde hem asker hem de şehirli ve köylü tüm halk sınıflarında yer almakla birlikte yüzyıllar boyunca her tabakadan insan tarafından farklı biçim, kumaş, renk ve boylarda giyilmiştir.

Çevirmenler bu sözcüğü erek metne *pantolon* sözcüğü ile aktarmıştır. Bu sözcüğün kökeni İtalyanca olup çorapları ayaklarının altına kadar uzanmış bir şekilde tasvir edilen, Commedia dell'Arte karakteri olan Pantalone’den gelmektedir (Wictionnaire, 2023). Larousse Sözlüğü (2023) *pantolon* sözcüğünü, “ayak bileğine kadar uzanan uzun pantolon”, “bir kapı veya pencerenin arkasına yerleştirilmiş tiyatro sahnesi parçası¹²” şeklinde, Le Robert Micro ise (2005, s. 933) “ayağa kadar uzanan uzun pantolon¹³” şeklinde tanımlamaktadır.

Çevirmenlerin Türkçe *şalvar* karşılığı olarak Fransızca *pantolon* kullanmaları şaşırtıcı değildir. Çünkü aslında *şalvar* da bir *pantolon* türüdür, ancak tanımında da belirtildiği üzere “genellikle ağı çok bol olan” bir pantolon türüdür. Bu özellik Larousse ve Le Robert Micro gibi sözlüklerde *pantolon* tanımlarında bulunmamaktadır. Nitekim aynı sözlüklerde *pantolonun* yalnızca ayak bileğine kadar uzanan bir giysi olduğu bilgisi verilmiştir. Çevirmenlerin bu tercihi, ifadenin erek kültürde ve erek dilde var olmamasından, dolayısıyla bire bir ödünçlenerek çevrilmesi durumunda erek okur tarafından

¹¹ Özgün metinden olduğu gibi aktarılmaktadır.

¹² Çeviriler bize aittir.

¹³ Çeviriler bize aittir.

anlaşılacak olmasından kaynaklandığı açıktır. Çeviri stratejileri açısından ele alındığında çevirmenlerin kaynak dildeki ifadeyi erek dilde bulunmamasından dolayı eşdeğer olduğu değerlendirildikleri başka bir duruma göre yeniden oluşturmaları Vinay ve Darbelnet'nin ve Newmark'ın bakış açılarıyla uyarılma, Baker'ın bakış açısıyla bakıldığında ise kültürel ikame yoluyla çeviri yaklaşımını benimsediklerini göstermektedir. Bununla birlikte erek metin okuruna yönelik bu tercihte bulunmaları Venuti'deki yerleştirme stratejisinin de kullanıldığını göstermektedir. Öte yandan *şalvar* karşılığı olarak *pantalón* sözcüğünün tercih edilmesi Vinay ve Darbelnet'deki eşdeğeriyle çeviri stratejisini de aklı getirmektedir.

Örnek 6, 7 - Pabuç, Fanila

KM: "Beyaz **pabuçları**, beyaz pantolonu, göğsü ay yıldızlı beyaz **fanilas** ile ve hüner meydanına soyunuk çıktığı zaman kısacık beyaz şortu ile ve tertemiz, sevimli yüzü ve bir efendi tavrı, edebi ve terbiyesi ile Batı ülkelerindeki emsalinin seviyesinde olduğunu derhal gösteriyordu" (Pamuk, 2016, s. 153).

EM: "Avec ses **babouches** et son pantalon blancs, son **maillot** blanc sans manches arborant l'étoile et le croissant, et une fois dévêtu pour entrer en piste, avec son petit short blanc, son pur et aimable visage, son air distingué, sa politesse et ses bonnes manières, il montrait immédiatement qu'il était à l'égal de l'exemple des pays occidentaux" (Pamuk, 2007, s. 237).

Pamuk, bir önceki örnekte olduğu gibi burada da *İstanbul Ansiklopedisi*'nden bahsetmekte ve 1955-56 yılları arasında 14-15 yaşlarındaki hünerli bir akrobat çocuğu tasvir etmektedir.

Köken bilgisi incelendiğinde Türkçe Etimoloji Çevrimiçi Sözlüğü'nde (2023) *pabuç* sözcüğünün Türkçeye Farsçadan "ayakkabı" anlamına gelen sözcükten ödünçleme yoluyla geçtiği bilgisi yer almaktadır. TDK Sözlüğü (2023) bu sözcüğü "ayakkabı", "masa, sandalye vb. mobilyaların ayaklarına takılan metal veya plastik eklenti", "iletken telleri elektrik birimlerine bağlayan veya cıvatalı bağlantıyı sağlayan parça", "bina kolonlarının temeldeki basma yüzeyinin geniş ve daha güçlü olarak yoğunlaştırılmış bölümü" şeklinde tanımlanmaktadır. Kaynak metindeki bağlam doğrultusunda ilk tanımdaki ayakkabı sözcüğünü TDK Sözlüğü (2023), "genellikle sokakta giyilen ve altı kösele, lastik vb. dayanıklı maddelerden yapılan giyecek, başmak, pabuç" olarak vermektedir.

Çevirmenler *pabuç* sözcüğünü erek metne *babouche* şeklinde aktarmışlardır. Köken bilgisi incelendiğinde *babouche* sözcüğünün Osmanlı Türkçesinden ve Farsçadan ödünçleme yoluyla Fransızcaya geldiği bilgisi yer almaktadır (Wictionnaire, 2023). Larousse Sözlüğü (2023) *babouche* sözcüğünü, "desteksiz düz ayakkabı⁴" şeklinde tanımlarken Büyük Fransızca Türkçe Sözlük'te Saraç (2009, s. 124) ise Türkçe karşılık olarak "şıpıtık, terlik", "pabuç, ayakkabı" sözcüklerini vermektedir. Çeviri stratejileri açısından ele alındığında çevirmenlerin Vinay ve Darbelnet'deki bire bir ve ödünçleme, Peter Newmark'taki bire bir, Mona Baker'daki ödünç sözcükle çeviri yaklaşımlarını benimsedikleri görülmektedir. Nitekim çevirmenler *pabuç* sözcüğünü *babouche* olarak aktarmış ve kaynak dilden erek dile kabul edilebilir bir ifadeyle sonuçlanan aktarımı sağlamıştır. *Kasket* sözcüğündeki sürecin tam tersi bir yönde *fes* ile birlikte *pabuçta* da gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte çevirmenlerin kaynak dilden ödünçlenen bir sözcükle aktarım yaparak kaynak kültürün özelliğini korumaları Venuti'deki yabancılaştırma stratejisinin de kullanıldığını göstermektedir.

¹⁴ Çeviriler bize aittir.

Kaynak metindeki *fanila* sözcüğünün köken bilgisi incelendiğinde Türkçe Etimoloji Çevrimiçi Sözlüğü'nde (2023) Türkçeye İtalyancadaki *flanella* sözcüğünden ödünçleme yoluyla geçtiği ve "bir tür yünlü kumaş" anlamına geldiği yönünde bilgilere rastlanmaktadır. TDK Sözlüğü (2023) bu sözcüğü "genellikle ince pamuk ipliğinden dokunmuş, ten üzerine giyilen iç çamaşırı" ve "yumuşak yünden örülmüş veya dokunmuş, hafif ve gevşek (kumaş)" olarak tanımlanmaktadır. Kaynak metinde genç bir akrobasi sporcusunun giydiği giysi söz konusu olduğundan buradaki *fanila* sözcüğünün ilk tanımda sunulan sözcük olduğu anlaşılmaktadır.

Çevirmenler bu sözcüğü erek metne aktarırken *maillot* sözcüğünü tercih etmişlerdir. Sözcüğün köken bilgisine bakıldığında eski Fransızca *maille* sözcüğünden geldiği ve *ağ, halka, örgü* anlamına geldiği yönünde bilgilere rastlanmaktadır (Wictionnaire, 2023). Büyük Fransızca Türkçe Sözlük'te Saraç (2009, s. 850) Fransızca *maillot* sözcüğüne Türkçe karşılık olarak "kundak", "kundak bezi", "kundak çocukluğu, bebeklik, çocukluk, küçüklük", "vücudu iyice saran fanila ve kısa don" ve "denizlik, mayo" sözcüklerini önermektedir. Larousse Sözlüğü (2023) ise Fransızca *maillot* için "ten üzerine giyilen ve sadece vücudun üst kısmını örten örgü giysi", "dansçılar, jimnastikçiler, akrobatlar tarafından ten üzerine giyilen dar giysiler" ve "belirli spor dallarında oyuncularını veya rakiplerini ayırt etmek için kullanılan giysiler"¹⁵ tanımlarını vermektedir.

Çeviri stratejileri açısından ele alındığında çevirmenlerin kaynak dildeki İtalyanca kökenli Türkçe sözcük *fanila* için Fransızca *maillot* sözcüğünü kullanmaları Vinay ve Darbelnet'deki eşdeğeriyle veya uyarılama, Newmark'taki kültürel eşdeğerlik, Baker'daki kültürel ikame yoluyla çeviriyi benimsediklerini göstermektedir. Burada ayrıca erek metin okuruna yönelik bu tercihte bulunmaları Venuti'deki yerleştirme stratejisinin de kullanıldığı şeklinde değerlendirilebilir.

Örnek 8 - Başörtüsü

KM: "Sinek sırtüstü düşer, doğrulmak isterken telaşla çırpınan yarı saydam kanatlarının vızıltısı Esmâ Hanım'ın dua fısıltısına karışınca bu sinir bozucu oyunu bozmak ister, kadının **başörtüsünü** çekerdim" (Pamuk, 2016, s. 170).

EM: "La mouche tombait sur le dos, se débattait pour se redresser, et tandis que le bourdonnement affolé de ses ailes diaphanes se mêlait au prières susurrées d'Esmâ Hanım, n'y tenant plus, je tirais sur son **foulard** pour rompre ce jeu exaspérant" (Pamuk, 2007, s. 265).

Pamuk, kitabında çocukluk yıllarında evlerinde bulunan hizmetçi Esmâ Hanım'dan oldukça sık bahsetmektedir. Esmâ Hanım hem Pamuk ile hem de ev işleriyle ilgilenen, işini iyi yapan bir kadındır. Derin bir dinsel inanca sahip biri olarak betimlenen Esmâ Hanım'ın saçlarını örtmek için başörtüsü kullandığı bilgisi verilmektedir.

Başörtüsü sözcüğü TDK Sözlüğü (2023) tarafından "kadınların saçlarını örtmek için kullandıkları örtü, başörtü, bürgü, eşarp, örtme, leçek" olarak tanımlanmaktadır. Aras'a (2017, s. 72) göre, "başörtüsü" İslâmî kesimde tesettür amacıyla, yani kadının örtünmeye ilişkin inancı gereğince kullanılan örtünün adıdır. Ağdemir ise (2015, s. 10) geçmişten günümüze, doğu ve batı toplumlarında çeşitli nedenlerle ve biçimleriyle kadınlar tarafından kullanılan giysilerden ve örtünme biçimlerinden biri olan başörtüsünün, hem dini hem de dini olmayan kullanım sebeplerinin olduğunu belirtmektedir. İslam coğrafyasının her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de Müslüman kadınların bir bölümünün başörtüsünü

¹⁵ Çeviriler bize aittir.

özellikle dinsel ve geleneksel boyutuyla kullandığını belirten araştırmacı, başörtüsü takma biçiminin ve başörtüsü kullanan kadın oranının, yöreye, kültüre ve mezhebe vb. ilişkin çeşitli belirleyicilerin etkisiyle değişiklik gösterebileceğini de vurgulamaktadır.

Başörtüsü çevirmenler tarafından erek metne *foulard* sözcüğü ile aktarılmıştır. Sözcüğün köken bilgisine bakıldığında kesin olmamakla birlikte Fransızcadaki *fouler* sözcüğünden türediği ve "bir şeyi ayak, el veya bir mekanizma yardımıyla sıkıştırmak" anlamına geldiği düşünölmektedir (Wictionnaire, 2023). Büyük Fransızca Türkçe Sözlük'te Saraç (2009, s. 621) *foulard* sözcüğünü, "bir tür ince ipekli fular", "boyun atkısı, boyun mendili" şeklinde tanımlamaktadır. Le Robert Micro'ya (2005, s. 577) bakıldığında ise *foulardın* "boynun çevresine başın bir noktasından takılan ipek, pamuklu atkı" ve "başın çevresine bağlanmış bir atkıdan yapılmış başlık¹⁶" olarak tanımlandığı görölmektedir. Başörtüsünün kadınların özellikle dinsel ve geleneksel amaçlarla saçlarını örtmek amacıyla kullanıldığı belirtilmiş olmasına rağmen, *foulardın* genel olarak boynu örten bir tür giysi olarak verildiği görölmektedir. Bu bilgilerden hareketle başörtüsü, kullanım biçimi açısından *foularddan* farklıdır.

Çevirmenlerin *başörtüsü* karşılığı olarak *foulard* sözcüğünü kullanması kaynak metindeki *başörtüsü* sözcüğüne *bağlı kavramsal içeriğın* erek kültürde bulunmaması ile açıklanabilir. Çeviri stratejileri açısından ele alındığında çevirmenlerin kaynak dildeki ifadeyi erek dilde bulunmamasından dolayı eşdeğer olduğu değerlendirdikleri başka bir duruma göre yeniden oluşturmaları Vinay ve Darbelnet'deki uyarılama veya eşdeğeriyle, Newmark'taki uyarılama, Baker'da ise kültürel ikame yoluyla çeviri yaklaşımını benimsediklerini göstermektedir. Bununla birlikte erek metin okuruna yönelik bu tercihte bulunmaları Venuti'deki yerleleştirme stratejisinin de kullanıldığı şeklinde ifade edilebilir.

4. Bulgular ve tartışma

Örnekler üzerine yürütölen çözümlenmeler sonucunda araştırma sorularıyla ilişkili birçok bulguya ulaşılmıştır. Birinci bulgu çevirmenlerin, belirlenen giysi adlarından üçünün çevirisinde Vinay ve Darbelnet'nin sınıflamasında (1958, s. 48) doğrudan çeviri stratejileri arasında yer verilen, Newmark'ın (1988, s. 46) aynı şekilde adlandırdığı bire bir, birinde ise Vinay ve Darbelnet'nin dolaylı çeviri stratejilerinden eşdeğeriyle çeviri stratejisini kullandıklarını ortaya koymaktadır. Aynı strateji Newmark'ta (1988, s. 82-83) kültürel eşdeğerlik adıyla anılan stratejiyle benzerlik göstermektedir çünkü kaynak dile özgü kültürel bir sözcüğün erek dile aktarılırken o dilin kültürel ögesiyle çevrilmesi söz konusudur. Nitekim *kasket*, *fes* ve *pabuç* sözcükleri için bire bir, *fanila* içinse eşdeğeriyle çeviri yaklaşımı benimsenmiştir. Hemen belirtmek gerekir ki eşdeğeriyle çeviri yaklaşımı Vinay ve Darbelnet'de ve Newmark'ta anılan bir yaklaşımdır. Diğer bir deyişle, Baker ve Venuti'de bu tür bir stratejiden ayrıca söz edilmemektedir. Bu sözcüklerden *kasket* Fransızcadan Türkçeye, *fes* ve *pabuç* ise Türkçeden Fransızcaya geçmiş sözcüklerdir. *Kasket* sözcüğünün çevirisinde doğrudan çeviri stratejileri arasında yer verilen, Vinay ve Darbelnet'nin yanı sıra Baker'ın da sözünü ettiği ödünçleme stratejisinin tersi bir yaklaşımın söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Fransızcadan ödünç olarak alınmış ve artık Türkçeleşmiş *kasket* sözcüğünün Fransızcaya geri verilmesi söz konusudur. Çevirinin yönü nedeniyle çevirmenlerin, Venuti'nin (2001, s. 240) sözünü ettiği, ilk defa Friedrich Schleiermacher (1813) (akt. Raková, 2016) tarafından dile getirilen yerleleştirci bir yaklaşımı benimsedikleri görölmektedir. Çünkü Fransız okurlar açısından *kasket* sözcüğü Fransızların giyim kültüründe bulunmaktadır. Öte yandan Türkçeden ödünç olarak alınmış ve artık Fransızcalaşmış *fez* ve *babouche* sözcüklerinin çevirisi içinse yine bire bir çeviri stratejisinin kullanıldığı görölmekle birlikte, çevirmenin yaklaşımı ilk defa Schleiermacher (1813) (akt. Raková, 2016, s. 65) tarafından dile getirilen ve Venuti'nin

¹⁶ Çeviriler bize aittir.

(2001, s. 242) de sözünü ettiği yabancılaştırıcı çeviri yaklaşımıdır. Çevirinin yönü (Türkçeden Fransızcaya) açısından değerlendirildiğinde Vinay ve Darbelnet (1958, s. 47) ile Baker'daki (1992, s. 33) ödüncleme yoluyla çeviri stratejisi örnekleri olarak da kabul edilebilir.

İkinci bulgu çevirmenlerin belirlenen giysi adlarından dördünün (kavuk, takke, şalvar, başörtüsü) çevirisinde Vinay ve Darbelnet'nin (1958, s. 52-53) yanı sıra Newmark'ın (1988, s. 46) dile getirdikleri uyarılma stratejisini kullandıklarını göstermektedir. Aynı strateji Baker'da (1992, s. 29) kültürel ikame adıyla anılan stratejiyle benzerlik göstermektedir. Kaynak dildeki öge veya ifadenin erek kültürde bulunmamasından, diğer bir deyişle söz konusu sözcüklerin kaynak kültüre özgü birer giysi olmasından ötürü çevirmenler bu sözcüklere erek dilde ve kültürde en yakın değerdeki sözcükleri tercih etmişlerdir. Nitekim *kavuk* için *chapeau*, *takke* için *turban*, *şalvar* için *pantolon*, *başörtüsü* içinse *foulard* sözcüklerini kullanmışlardır. Dört sözcüğe karşılık olarak önerilen sözcükler kaynak dildeki giysi adlarıyla anlamları ve değerleri bakımından bütünüyle uyuşmamakla birlikte çevirmenlerin Venuti'nin (akt. Raková, 2016) dile getirdiği yerlileştirici yaklaşımı benimsedikleri görülmektedir. Diğer bir deyişle, Türk kültürüne özgü, birçoğu da geleneksel, eskimiş ve artık kullanılmayan giysiler erek metinde bu özelliklerini yansıtmayan sözcükler aracılığıyla temsil edilmektedir. Bu da çevirmen tercihlerinde Toury'nin (1995) sözünü ettiği kaynak metnin değil, erek metnin normlarının belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda çevirmenlerin, kaynak metindeki yabancı özelliklerin görünürlüğünün azaltıldığı, dolayısıyla okura öteki kültürden gelen yeni bir ögenin bulunmadığı bir çeviri stratejisi benimsediklerini göstermektedir. Veri tabanımızdaki sözcüklerin çevirisinde kullanılan stratejilere ilişkin özetleyici tablo aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 2. Kaynak metindeki sözcüklerin erek metne aktarımında kullanılan çeviri stratejileri ve yaklaşımlar

Türkçe metindeki sözcük	Sözcüğün ödünçlendiği dil	Fransızca metindeki sözcük	Yaklaşım / Strateji			
			Vinay ve Darbelnet (1958)	Newmark (1988)	Baker (1992)	Venuti (2001)
kasket	Fransızca	casquette	Bire bir	Bire bir	Benzer anlam ve biçime sahip birim	Yerlileştirici
kavuk	Türkçe	chapeau	Uyarılma, Eşdeğeriyle	Uyarılma	Kültürel ikame	Yerlileştirici
takke	Türkçe	turban	Uyarılma, Eşdeğeriyle	Uyarılma	Kültürel ikame	Yerlileştirici
fes	Türkçe	fez	Ödünçleme, Bire bir	Bire bir	Ödünç sözcük	Yabancılaştırıcı
şalvar	Türkçe	pantolon	Uyarılma, Eşdeğeriyle	Uyarılma	Kültürel ikame	Yerlileştirici
pabuç	Türkçe	babouche	Bire bir, Ödünçleme	Bire bir	Ödünç sözcük	Yabancılaştırıcı
fanila	İtalyanca	maillot	Eşdeğeriyle, Uyarılma	Kültürel eşdeğerlik	Kültürel ikame	Yerlileştirici
başörtüsü	Türkçe	foulard	Uyarılma, Eşdeğeriyle	Uyarılma	Kültürel ikame	Yerlileştirici

Vinay ve Darbelnet'nin (1958, s. 47) çeviri stratejilerinden ödünçleme aslında bir çeviri stratejisinden çok sözcük üretme yoludur. Özellikle tarihsel süreçte dile çok önceden girmiş sözcükler söz konusu olduğunda ödünçlenmiş bir sözcüğün çeviri tercihi olarak kullanılması ancak yabancılaştırıcı bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bu durumun bu çalışma bağlamındaki dikkat çekici örneği *fanila* sözcüğü olup sözcük İtalyancadan Türkçeye geçmiştir. Çevirmenler İtalyanca kökenli Türkçe sözcük *fanila* için Fransızca *maillot* sözcüğünü kullandığından benimsediği strateji eşdeğeriyle çeviri olarak kabul edilmiştir. Uyarlama olarak kabul edilmemesinin nedeni aynı giysinin Fransızca da bulunuyor oluşudur. Öte yandan henüz erek dilde bulunmayan kavramları ve nesnelere temsil eden sözcükler söz konusu olduğunda kaynak dilden sözcüklerin ve öbeklerin ödünçlenmesi yoluyla çevirisinden söz edilebilir. Nitekim Baker'ın (1992, s. 33) sözünü ettiği ödünç sözcükle çeviri yaklaşımında okurun anlamlandırma sürecini kolaylaştırmak üzere çevirmenlerin, yabancı nitelikli sözcüğü erek metinde belirtileştirmek üzere dipnot, dolaylama ve açıklama gibi yollara başvurdukları bilinmektedir. Bu noktada çevirmen yeni yabancı sözcüklerin bire bir mi yoksa uyarlanarak mı anadiline gireceğine karar vermesi gereken kişi olarak anadilinin gelişim sürecinde önemli bir sorumluluk üstlenmektedir.

Bu konudaki diğer bir bulgu, eşdeğeriyle ve uyarlama yoluyla çeviri arasında kolay kolay ayırım yapılamamasıdır. Türkçedeki *şalvar* sözcüğünün Fransızca *pantolon* olarak çevrilmesi eşdeğeriyle çeviri olarak kabul edilebileceği gibi uyarlama yoluyla çeviri olarak da nitelenebilir. Çünkü uyarlama stratejisine ilişkin Vinay ve Darbelnet (1958, s. 52-53) tarafından yapılan tanım kaynak dildeki durumun erek dilde bulunmaması koşuluyla çevirmenin söz konusu duruma benzer bir durumu erek dilde yaratmak suretiyle başvurduğu bir stratejiye gönderme yapmaktadır. Buradaki sorun, tanımda kaynak dildeki durum ifadesinden kaynaklanmaktadır. Bir durum iletişim kavramı açısından değerlendirildiğinde bağlamın kapsadığı yer, zaman, kişi gibi bilgileri içeren iletişim durumuna karşılık gelmektedir. Örneğin X kişinin, belli bir günde ve yerde, belli bir kişiyle iletişim kurduğu an bir iletişim durumudur. Bu durumlar genellikle evrensel nitelikli olup bu durumlarda ancak söz konusu olan nesnelere, kişiler ve kavramlar yerel nitelikli olabilmektedir. Örneğin genellikle her toplumda insanlar kahvaltıda yaparlar, dolayısıyla belli sayıda bireyin birlikte kahvaltıda yapması evrensel bir durumdur. Fakat kahvaltının süresi, biçimi, kahvaltıda yedikleri vb. kültürden kültüre, toplumdan topluma, dilden dile farklılık gösterebilir. Dolayısıyla çeviri açısından sorun yaratan birim durumlar değil bu durumlarda hakkında konuşulan kavramlar, nesnelere, eşyalar gibi birimlerdir. Bu çalışma özelinde değerlendirildiğinde belli bir durumda *başörtüsü* takan birini betimlerken çeviri sırasında değiştirilen şey iletişim durumu değil, iletişim durumundaki giysinin adıdır.

5. Sonuç ve değerlendirme

Bu çalışmada kaynak metinden alınan 8 giysi ismi ve bunların erek metindeki Fransızca çevirisi çeviri stratejileri çerçevesinde karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Çözümlemeler sonucunda çevirmenlerin kaynak metindeki anlamı erek metinde sağlamak amacıyla erek okuru ve erek metni önceleyen bir çeviri yaklaşımı benimsedikleri ve kaynak kültüre özgü bir ögeyi veya ifadeyi aynı anlamı içermeyen ancak erek okur tarafından anlaşılacak öge veya ifadelerle değiştirdikleri tespit edilmiştir. Bu durumun temel nedeni kuşkusuz kaynak ve erek dil ile kültürlerin önemli ölçüde farklı olmasıdır. Bunun yanı sıra, çevirmenlerin aynı zamanda kaynak metindeki giysi adlarının anlamsal içeriğini korumak amacıyla aynı anlamı içeren ifadelerle aktarmaya çalıştığı da tespit edilmiştir. Bu açıdan çevirmenlerin kaynak dildeki sözcükleri erek dile çevirirken doğrudan ve dolaylı çeviri stratejilerine başvurdukları, hem kaynak kültür öğelerini korudukları hem de birbirlerine uzak kültürlerden kaynaklanan değişikliklerden dolayı erek kültürü göz önünde bulundurduğu ifade edilebilir.

Yaptığımız incelemeler sonucunda çeviride kültürel farklılıklara dayalı sorunların dilsel farklılıklara dayalı sorunlardan daha zor olabileceği anlaşılmaktadır. Örnekler çeviride kaynak ve erek dillerin yanı sıra kültürleri de iyi bilinmesi ve anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada çevirmenlerin kültürel engelleri aşabilmek amacıyla her tür çeviri stratejisinden faydalandıkları ve kaynak metinde yer alan giysi isimlerini erek dil ve kültüre aktardıkları gözlemlenmiştir.

Öte yandan alanyazında çeviri stratejilerini belirlemeye ve sınıflandırmaya yönelik çalışmaların bulgular ve tartışma bölümünde ele alındığı gibi birçok açıdan belirsizlikler içerdiği görülmektedir. Bu düzeydeki çalışmaların somut veriler ortaya koyması nedeniyle çeviribilim bölümlerinde çeviri eleştirisi ve çeviri kuramları derslerinde çeviri etkinliği ve çevirmen yetkinlikleri açısından eğitim materyali olarak kullanılabilirliği görüşünderiz.

Kaynakça

- Ağdemir, Z. (2015). *Gelenek-modernlik arasında günümüz Türkiye'sinde başörtülü kadının kamuda çalışma sorunu (Şanlıurfa ili örneği)*. Yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aixelá, J. F. (1996). Culture-specific items in translation. İçinde Á. Román ve M. C. Vidal (Edt.), *Translation, power, subversion*. (ss. 52-78). Clevedon: Multilingual Matters.
- Aras, H. (2017). Türkiye'de millî birlik ideali karşısında kültürel kimlikler sorunu. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7(1), 68-96.
- Arpacı, F., & Tokyürek, Ş. (2015). Çalışan kadınların giyim sorunları. İçinde M. Korkmaz, E. Demiray, Ü. Sevil, Ş. Hablemitoğlu, Y. Taşkiran (Edt), *Dünyada Türkiye'de kadın ve şiddet*. (ss. 139-66). Nobel Akademi Yayıncılık.
- Ayhan, F. (2021). Türk geleneksel giyim kültüründe şalvar. *Humanities Sciences*, 16(1), 59-70.
- Baker, M. (1992). *In other words: a coursebook on translation*. Routledge.
- Bozkurt, N. (2002). *Kavuk. TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara.
- Boztaş, İ. (1992). Çeviri, çevirmen, dilbilim ilişkisi, çeviride eşdeğerlik ve kayıplar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 55-65.
- Cary, E. (1985). *Comment faut-il traduire?* Presses Universitaires de Lille.
- Erden, A. (1998). *Anadolu giysisi kültürü*. Dumat Ofset.
- Etimoloji Sözlüğü. (2023). *Türkçe etimoloji sözlüğü*. 01.05.2023 tarihinde şuradan alındı: <https://www.etimolojiturkce.com>.
- Fidan, S. (2011). Türk kültüründe askerî giyim-kuşam ve asker modası. *Milli Folklor*, 23(92), 95-105.
- Fred, D. (1997). *Moda, kültür ve kimlik*. (Çev. Ö. Arıkan). Yapı Kredi.
- Gökalp, Z. (1997). *Türkçülüğün esasları*. İnkılap Kitabevi.
- Gökler, B. M. & Köşklü, Z. (2019). Balıkesir Zağnos Paşa Camii Haziresi'ndeki kavuk tipleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0(66), 453-478.
- Guidère, M. (2008). *Introduction à la traductologie: penser la traduction: hier, aujourd'hui, demain*. De Boeck.
- Güngör, M. (2013). Giyim kültürü ve giysiye sahip olma arzuları: giyim mandalası. *Ekev Akademi Dergisi*, 54, 205-211.
- Gürçağlar, Ş. T. (2011). *Çevirinin ABC'si*. Say.
- Harvey, J. (2012). *Siyah giyen adamlar*. (Çev. E. Yücesoy). Yapı Kredi.
- Karaağaç, G. (2018). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.

- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar-ilkeler-teknikler*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kılıçkaya, D. (2023). İstanbul hatıralar ve şehir'de gotik bir unsur olarak karanlık ve kasvetli ev/apartman. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, 2023(1), 1-16.
- Köse, H. (2011). Kültürel/siyasal bir kimikleşme aracı olarak giyim-kuşam modası. 38. *ICANASS Bildiriler*, 457-472.
- Kurt, M. & Temur, N. (2014). *Yabancılar için Türkçe B1*. Gazi Üniversitesi.
- Larousse Sözlüğü. (2023). *Dictionnaire Larousse Français*. 15.03.2023 tarihinde şuradan alındı: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais>.
- Larson, M. (1984). *Meaning-based translation: a guide to cross-language equivalence*. University press of America, Inc.
- Neubert, A. (2000). Competence in language, in languages, and in translation. *Benjamins Translation Library*, 38, 3-18.
- Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. London and New York: Prentice Hall.
- Newmark, P. (2010). Translation and culture. İçinde B. Lewandowska-Tomaszczyk ve M. Thelen (Edt.), *Meaning in translation*. (ss. 171-182). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Nord, C. (1988). *Textanalyse und übersetzen. Theoretische grundlagen, methode und didaktische anwendung einer übersetzungsrelevanten textanalyse*. Groos.
- Öztoprak, N. (2010). Divan şiirinde giyim kuşam üzerine bir deneme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 103-154.
- Pamuk, O. (2007). *Istanbul: souvenirs d'une ville*. (Çev. S. Demirel, V. Gay-Aksoy, J. F. Pérouse). Gallimard.
- Pamuk, O. (2016). *İstanbul-hatıralar ve şehir*. (15. baskı). Yapı Kredi.
- Raková, Z. (2016). *Çeviri kuramları/Les théories de la traduction*. (Çev: Y. Polat). Ankara: Çevirmenin Yayını.
- Robert, P. (2005). *Le Robert micro - dictionnaire de la langue Française*. Dictionnaires le Robert.
- Saraç, T. (2009). *Büyük Fransızca-Türkçe sözlük (grand dictionnaire Français-Turc)*. Can Sanat.
- Tanrikulu, L. (2017). Translation theories. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7(1), 97-108.
- TDK Sözlükleri. (2023). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. 09.03.2023 tarihinde şuradan alındı: <https://sozluk.gov.tr/>.
- Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies and beyond*. John Benjamins Publishing Company.
- Tür, A. N. & Taşdemir, G. (2022). Ankara şapkaclarının sözel, görsel, mekânsal belleği ve temsili: Bozdağ kasket ve Ankara şapka örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 155-175.
- Uygur, N. (2000). *Kültür kuramı*. Yapı Kredi.
- Venuti, L. (1995). *Translator's invisibility: a history of translation*. Routledge.
- Venuti, L. (2001). *Strategies of translation*. Routledge.
- Vinay, J.-P. & Darbelnet, J. (1958). *Stylistique comparée du français et de l'anglais: méthode de traduction*. Didier.
- Wictionnaire. (2023). *Le dictionnaire libre*. 01.05.2023 tarihinde şuradan alındı: <https://fr.wiktionary.org/>.
- Yalçın, P. (2015). *Çeviri stratejileri kuram ve uygulama*. Grafiker.
- Yazıcı, M. (2005). *Çeviribilimin temel kavram ve kuramları*. Multilingual.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.